

SUMMA THEOLOGICA

ELSŐ RÉSZ

I. kérdés

A szenttudomány; annak mibenléte és kiterjedése

1. szakasz

Vajon a filozófiai tudományok mellett szükség van-e más tudományokra is?

Az első szakaszhoz így kezdünk hozzá:

1. Ugy látszik, hogy a filozófiai tudományokon kívül nincs szükség más tudományra. Azzal ugyanis, ami az értelmet meghaladja, az ember nem foglalkozhatik, mint ahogy azt az Ecclesiasticus¹ /3,22/ mondja: "Magadnál magasabb dolgokra ne törekedjél." Ámde mindazzal, ami az értelem körébe esik, a filozófiai tudományok foglalkoznak. Így tehát feleslegesnek látszik, hogy a filozófiai tudományok mellett más tudomány is létezzék.

2. Továbbá, a tudomány tárgya csak a lét lehet, semmi más sem tudhatunk, csak ami igaz, ez pedig a léttel egybeesik. Márpedig az összes léttel a filozófiai tudományok foglalkoznak, így Istennel is, ezért a filozófia egyik része a teológia vagy istentan, amint azt a Filozófus² Metafizikájának 6. részében is tanítja. Nincs tehát szükség a bölcséleti tudományokon³ kívül más tudományra.

De ezzel szemben áll a Timóteushoz írt 2. levél⁴ /3/ tanítása: "Minden Istentől sugalmazott irás hasznos a tanításra, az intésre, a feddésre, az igaz életre való nevelésre." Az Isten által sugalmazott Szentírás azonban nem tartozik a filozófiai tudományokhoz, amelyek az emberi értelem alkotásai. Szükséges tehát, hogy a filozófiai tudományokon kívül Isten által sugalmazott tudománnyal is rendelkezünk.

1. Jézusnak, Sirák fiának könyve. A Biblia ótestamentumi részének tanító irata, amelyet csak a katolikus egyház ismer el "szent" könyvnek.
2. A "Filozófus" Aquinói Tamásnál mindig Arisztotelészt jelenti.
3. A Summa Theologica egyes kiadásaiiban ehelyütt a "természettudományok" kifejezés szerepel.
4. Újtestamentumi irat, amelyet a hagyomány Pál apostolnak tulajdonít.

Feleletül azt kell mondanunk, hogy az emberi üdvösséghez a filozófiai tudományok mellett, amelyek az emberi észre támaszkodnak, szükség van olyan tudományra, amely az isteni kinyilatkoztatáson alapul.

Először is azért, mert az ember Istenhez mint céljához van rendelve, amely az értelem tehetségét meghaladja, Izaiásnak⁵ /64,4/ következő mondása szerint: "Szem nem látta, Isten, rajtad kívül, amit a Téged szeretőknek készítettél." Ám a célt előre kell tudni az embernek, hiszen köteles szándékait és cselekedeteit a célra irányítani. Ezért szükséges az embernek az üdvösséghez, hogy számára ismertek legyenek az isteni kinyilatkoztatás útján azok a dolgok, amelyek meghaladják az emberi értelmet. Még aminek az emberi értelem a végére is tud járni, abban is rászorul az isteni kinyilatkoztatásra. Mert az értelem által megtalálható isteni igazságra csak kevesen, hosszú idő alatt és sok tévedéssel jönnek rá. Pedig ennek az igazságnak a megismerésétől függ az ember egész üdvössége, amely Istenben van. Hogy tehát az ember hozzáférhetőbb legyen és biztosabban eljusson az üdvösségre, szükséges volt, hogy az isteni dolgokról isteni kinyilatkoztatás tanítsa. Tehát a filozófiai tudományok mellett, amelyek az értelem segítségével vizsgálódnak, szükség volt a szenttudományra, amely a kinyilatkoztatásra támaszkodik.

Az első /ellenvetésre/ azt kell tehát felelni, hogy bár azokat a dolgokat, amelyek az emberi megismerést meghaladják, az embernek nem kell értelmével kutatnia, mindazonáltal ezeket Isten kinyilatkoztatta és a hit által kell megragadnunk, amint azt a már idézett szentirási hely⁶ is megerősíti: "Mert igen sok jelentetett ki Neked, ami az emberek fölött van." És a szenttudomány éppen ebben áll.

A második /ellenvetésre/ pedig azt kell felelni, hogy a megismerés különböző módja, különböző tudományokat hoz létre. Így ugyanarra a következtetésre jut a csillagász és a természettudós, ti., hogy a föld gömbölyű, de a csillagász matematikai eszközzel, vagyis az anyagtól elvonatkoztatva, a természettudós pedig a konkrét anyaggal foglalkozva. Ezért helyénvaló, hogy ugyanazokkal a dolgokkal, amelyekkel a filozófiai tudományok úgy foglalkoznak, ahogy azok a természetes ész világánál megismerhetők, egy más tudomány is foglalkozzék, úgy, amint azok az isteni kinyilatkoztatás fényében ismerhetők meg. Így tehát a teológia, amely a szenttudományhoz tartozik, lényegileg különbözik attól a teológiától, amely a filozófia része⁷.

5. Ézsaiás vagy Jesaja próféta.

6. Ecclesiasticus 3,25. /lásd: 1./

7. A skolasztikus filozófiában az istennel foglalkozó részt "theologia naturalis"-nak, "természetes istentannak" nevezik.

2. szakasz

Vajon a szenttudomány tényleg tudomány-e?

A második szakaszhoz így kezdünk hozzá: Ugy látszik, hogy a szenttudomány nem tudomány.

1. Minden tudomány ugyanis magától értetődő elvekből indul ki. Ám a szenttudomány a hittitkokból veszi kiindulását. S ezek nem maguktól értetődők, hiszen nem mindenki fogadja el őket. A hit ugyanis nem mindenki dolga, mondja a 2. tesszalónikai levél^B /3,2/, tehát a szenttudomány nem tudomány.

2. Továbbá a tudomány nem foglalkozik az egyes emberekkel. Ám a szenttudomány azt teszi; tárgyalja pl. Ábrahám, Izsák, Jákob viselt dolgait és több efféjét. Tehát a szenttudomány nem tudomány.

De ezzel szemben áll az, amit Ágoston mond /De Trinitate, XIV.1./: "Ennek a tudománynak tárgya csak az, ami az üdvözítő hitet szüli, táplálja, védi, erősíti." Igen, de éppen ez nem tartozik semmi más tudományra, csak a szenttudományra. Tehát a szenttudomány tudomány.

Feleletül azt kell mondanunk, hogy a szenttudomány tudomány. De észbe kell venni, hogy a tudomány kétféle. Van olyan tudomány, amely az ész világánál megismerhető elvből indul ki, mint pl. a számtan, mértan stb. Van azután olyan tudomány, amely a felsőbb tudomány világánál megismerhető elvekből indul ki, mint pl. a távlattan, amely a mértan, a zenetudomány, amely a számtan által ismeretes elvekből. S ily módon tudomány a szenttudomány is, mert egy magasabb tudomány, ti. Isten és a szentek tudománya fényében ismert elvekből indul ki. Így, miként a zenetudós hittel magáévá teszi a számtantudóستól eléjétárt elveket, ugyanígy a szenttudomány hittel fogadja el az Istentől kinyilatkoztatott elveket.

Az első /ellenvetésre/ azt kell tehát felelni: bármilyen tudomány elvei vagy maguktól értetődők, vagy felsőbb tudományból vett megismerésre vezethetők vissza. Ilyenek a szenttudomány elvei, amint mondtuk.

A második /ellenvetésre/ azt kell felelni: hogyha a szenttudomány egyes emberekkel is foglalkozik, azt nem elsődlegesen teszi, hanem vagy csak mint az életre szolgáló példákat szerepelteti azokat /így az erkölcstanban/, vagy pedig azoknak a férfiaknak tekintélyét támogatja ezáltal, akiken keresztül eljut hozzánk a kinyilatkoztatás, amelyen alapszik a szenttudomány.

8. Pál apostolnak tulajdonított újtestamentumi irat.

5. szakasz

Vajon a szenttudományt nagyobb méltóság illeti-e meg, mint más tudományokat?

1. Ugy látszik, hogy a szenttudományt nem illeti meg nagyobb méltóság, mint más tudományokat. Ugyanis a bizonyosság az, ami a tudományok méltóságát megadja. Már pedig a többi tudományok, amelyeknek elvei nem kétesek, bizonyosabbnak látszanak, mint a szenttudomány, amelynek elveiben, mármint a hittételekben, kételkedni lehet. Ennélfogva úgy tűnik, hogy a többi tudományokat nagyobb méltóság illeti meg.

2. Továbbá az alacsonyabbrendű tudományok a magasabbrendűektől nyerik elveiket, mint ahogy a zenész a matematikustól. Márpedig a szenttudomány bizonyos elveket a filozófiai tudományokból merít, mint ahogy azt Jeromos⁹ is Róma városának nagy szónokához írt levelében mondja: "A régi doktorok a filozófusok tanításait könyvekben olymódon használták fel, hogy nem tudod, mit csodálj jobban, evilági műveltségüket-e, vagy pedig a Szentírás ismeretét?" Ilymódon tehát a szenttudománynak kisebb a méltósága, mint más tudományoké.

De ezzel szemben áll az, hogy a többi tudományokat a szenttudomány szolgálóinak szokták nevezni. Példabeszédek /9/: "Elküldötte szolgálóit, hogy a várba hívjanak."¹⁰

Feleletül azt kell mondanunk, hogy ez a tudomány, amely bizonyos dolgok tekintetében spekulatív, más dolgok tekintetében pedig gyakorlati, minden egyéb spekulatív és gyakorlati tudományt méltóságban egyaránt felülmul. A spekulatív tudományok egyike a másikat méltóság szempontjából vagy nagyobb biztonsága, vagy pedig anyagának¹¹ méltósága miatt mulja felül. Márpedig ez a tudomány mindkét tekintetben minden spekulatív tudományt megelőz. Biztonság tekintetében azért, mivel a többi tudományok azt az emberi értelem természetes fényéből nyerik, amely tévedhet; a szenttudomány ezzel szemben bizonyosságát az isteni tudás fényéből meríti, amely pedig tévedhetetlen. Az anyag¹² méltóságának tekintetében pedig azért, mert a szenttudomány elsősorban olyasmivel foglalkozik, ami magasztosságánál fogva az emberi értelmet meghaladja, míg a többi tudományok csak azokkal a dolgokkal foglalkoznak, amelyek az emberi értelem alá tartoznak. A gyakorlati tudományok közül pedig annak van nagyobb méltósága, amely nincsen egy magasabb célhoz rendelve, hanem amelyhez más tudományok úgy viszonyulnak, mint céljukhoz. Mint ahogy a katonai a polgári cél alá van rendelve, mivel a hadsereg javának a közösség javát kell szolgálnia.

9. Ókeresztény egyházatya /kb. 342-419/, aki főleg a "Vulgata" bibliafordítás révén lett ismertté.
10. A szövegösszefüggés szerint isten bölcsességéről van szó /ezt Tamás a szenttudományra, azaz a teológiára alkalmazza/, amely várat épített magának. Ide hívja az embereket szolgálói által /ezt a kifejezést Tamás a prófán, filozófiai tudományokra alkalmazza/. - A Példabeszédek könyve az Ótestamentum un. bölcsességi könyvei közé tartozik, amelyet a hagyomány tévesen Salamon zsidó királynak tulajdonít.
11. Értsd: tárgyának ...
12. Értsd: tárgy.

Ennek a tudománynak célja, amennyiben gyakorlati, az örök boldogság, amely alá mint végső cél alá vannak az összes többi gyakorlati tudományok céljai rendelve. Ilymódon nyilvánvaló, hogy a szenttudomány méltósága minden vonatkozásban felülmulja a többi tudományokét.

Az első /ellenvetésre/ azt kell tehát válaszolnunk, hogy semmi akadályja annak, hogy ami biztosabb természete szerint, hozzánk való viszonyában kevésbé biztos legyen értelmünk gyengesége miatt, amely ugy viszonylik a természet legnyilvánvalóbb dolgaihoz, mint ahogy a bagoly szeme a nap fényéhez, amint a Metaphysica 2. könyvében olvassuk⁴³. Ezért egyeseknek a hittételekben való kételkedése nem a dolog bizonytalanságából, hanem az emberi értelem gyengeségéből származik. És ezért a legcsekélyebb tudás is, amivel a legmagasabb dolgokról rendelkezünk, kívánatosabb, mint az alantasabb dolgokról való legbizonyosabb tudás. Mint ahogy a De animalibus 11. könyvében⁴⁴ olvassuk.

A második /ellenvetésre/ azt válaszoljuk, hogy bár a szenttudomány merithet valamit a filozófiai tudományokból, mindazonáltal ez nem azért történik, mintha erre föltétlenül szükség volna, hanem csak azért, hogy nyilvánvalóbbá válják az, amit a szenttudomány tanít. Elveit nem más tudományokból meríti, hanem azokat a kinyilatkoztatás útján, közvetlenül Istentől kapja. És ezért azokat nem más, magasabbrendű tudományoktól nyeri, hanem csak használja, mint alacsonyabbrendűeket és szolgálókat, ahogy az építészek felhasználják segítőiket, vagy a civil társadalom a katonaságot. És hogy ilyen módon ezek szolgálatait igénybeveszi, az nem a hittudomány hiányosságát, elégtelenségét jelenti, hanem inkább értelmünk gyengesége miatt van, amely a természetes ésszel /amelyből a többi tudomány származik/ felismerhető dolgokon keresztül könnyebben jut el ahhoz, ami az értelmet meghaladja és amit a szenttudomány tárgyal.

7. szakasz

Vajon Isten-e az alanya⁴⁵ a szenttudománynak?

A hetedik szakaszhoz így kezdünk hozzá:

1. Ugy látszik, hogy Isten nem alanya ennek a tudománynak. Minden tudománynak ugyanis tisztában kell lennie azzal, hogy mi az alanya, ahogy azt a Filozófus⁴⁶ tanítja. Viszont ez a tudomány nem ismeri Isten mivoltát, amint Damascenus⁴⁷ mondja: "Lehetetlen megmondani, hogy mi Isten mibenléte." Tehát Isten nem alanya a szenttudománynak.

13. Arisztotelész "Metaphysica"-járól van szó.

14. Arisztotelész "De partibus animalium" /az állatok testrészeiről/ szóló műve 5. fejezetének elejéről van szó.

15. Alany vagy tudásalany /subiectum scientiae/: tamási-tomista kifejezés, amely a tudomány rendszerező elvét jelenti.

16. Arisztotelész.

17. De vera religione. III. 24.

2. Továbbá mindazt, amiről egy tudományban szó van, az illető tudomány alanyának magában kell foglalnia. Azonban a Szentírásban sok minden másról van szó, mint Istenről, így pl. a teremtményekről és az emberi erkölcsökről, tehát Isten nem alanya e tudománynak.

De ezzel szemben áll az, hogy az a tudomány alanya, amiről a tudományban elsősorban van szó. Márpedig ebben a tudományban elsősorban Istenről van szó. /E tudományt ugyanis teológiának = Istenről szóló beszédnek nevezik./ Tehát Isten az alanya e tudománynak.

Feleletül azt kell mondanunk hogy Isten e tudomány alanya. Az alany ugyanis úgy viszonylik a tudományhoz, mint a tárgy a képességhez vagy készséghez. Sajátosan ugyanis azt nevezzük egy képesség vagy készség tárgyának, aminek szempontjából viszonyul minden a képességhez vagy készséghez, mint ahogy az ember és a kő annyiban viszonylik a látáshoz, amennyiben azok színesek. Így tehát a színesség a látás sajátos tárgya. Márpedig a szenttudomány mindent Istenhez való vonatkozásában tárgyal, vagy azért, mert az maga Isten, vagy pedig, mert Istenhez mint első okhoz és végső célhoz viszonyul.

Mindebből az következik, hogy Isten valóban alanya e tudománynak. Ami nyilvánvaló e tudomány elveiből, a hittételekből is, amelyek Istenről szólnak: ugyanaz az alanya az elveknek és az egész tudománynak, mivel az egész tudományt bennerejlően /virtual ter/ már az elvek tartalmazzák.

Egyesek, akik arra figyeltek, amiket ez a tudomány tárgyal, nem pedig arra a sajátos szempontra, amelynek fényében vizsgálja azokat, más alanyt tulajdonítottak neki: így vagy a megváltás művét, vagy magát az egész Krisztust, vagyis a főt és a tagokat; kétségtelen, hogy e tudomány mindezzel foglalkozik, csak hogy Istenre vonatkoztatva.

Az első /ellenvetésre/ tehát azt kell válaszolni, hogy noha Istenről nem tudhatjuk, hogy mi belső mivolta, mégis e tudományban Istennek vagy természetének, kegyelmének alkotásait használjuk definíció helyett akkor, amikor Istenről tárgyalunk ebben a tudományban, éppen úgy, mint bizonyos filozófiai tudományokban a bizonyítás az okozatból kiindulva vezet el az okhoz, az okozatot fogadva el az ok meghatározása helyett.

A második /ellenvetésre/ azt válaszoljuk, hogy minden egyéb, ami a szenttudományban meghatározást nyer, Istenben nyer összefoglalást, nem mint rész vagy fajta vagy járulék, hanem mint ami valamiképpen reá irányul.

II. kérdés

Istenről; vajon van-e Isten?

1. szakasz

Vajon magától értetődik-e Isten léte?

1. Ugy látszik, hogy Isten léte magától értetődik. Azt nevezzük ui. magától értetődőnek, aminek ismerete természetyszerű-
tég van meg bennünk, amint nyilvánvaló ez az alapelvekről. Am, amint Damaszkuszi János mondja könyvének elején, mindenkibe természetyszerűleg bele van plántálva Isten létezésének az ismerete. Tehát Isten léte magától értetődik.

2. Továbbá azt mondjuk magától értetődőnek, amit tüstént fel-
fogunk a fogalmak megismerése után, ahogy azt a Filozófus⁸ a bizonyítás alapelveinek tulajdonítja. Megtudván ugyanis, mit jelent az egész és mit a rész, tüstént megértjük, hogy minden egész nagyobb valamely részénél. Am megtudván mit jelent ez a szó: Isten, azonnal tudjuk, hogy Isten van. E név ugyanis azt jelenti, aminél nagyobbat gondolni nem lehet. Am nagyobb az, ami a valóságban is meg az értelemben is megvan, mint az, ami csak az értelemben létezik. Innen van, hogy megértvén ezt a nevet, Isten az tüstént az értelemben van és következésképpen a valóságban is létezik. Tehát Isten léte magától értetődő.

3. Ezenkívül, hogy igazság létezik, az magától értetődik, mert aki tagadja, hogy igazság létezik, igaznak tartja, hogy igazság nincsen. Ha pedig igazság nincs, igaz az, hogy igazság nem létezik. Am van valami, ami igaz, kell igazságnak is lennie. Isten pedig maga az igazság: "Én vagyok az ut, az igazság és az élet". /János evangélium 14./ Tehát Isten léte magától értetődik.

De ezzel szemben, senki sem képes annak az ellenkezőjét elképzelni, ami magától értetődik, amint az nyilvánvaló a Filozófus szerint /Metafizika IV. és Posteriorum I./ a bizonyítás alapelveiről. Am lehetséges annak az ellenkezőjét gondolni, hogy Isten létezik, ahogy az 52. zsoltár tanúsítja: "Mondá az esztelen szívében, hogy nincs Isten." Tehát Isten léte nem magától értetődő.

Feleletül azt kell mondanunk, hogy valaminek a léte kétféleképpen lehet magától értetődő. Először önmagában és nem a mi számunkra, másodszer pedig önmagában is és a mi számunkra is. Eszerint ugyanis valamely tétel azért magától értetődő, mert az állítmány benne foglaltatik az alany értelmében, mint "az ember élőlény" esetében, ahol az emberről az van állítva, hogy élőlény. Ha tehát mindenki számára ismert, hogy mit jelent az állítmány és mit az alany, a tétel magától értetődő, amint nyilvánvaló ez a bizonyítás alapelveiről, melynek fogalmai olyan általánosak, amelyeket senki sem von kétségbe, mint a létező és nem létező, az egész és a rész és hasonlók. Ha pedig valaki számára nem ismert, hogy az állítmány és az alany mi-csoda, a tétel, amint önmagában van, magától értetődő lehet, de nem azok számára, akik a tétel állítmányát és alanyát nem ismerik.

18. Arisztotelész.

Ezért van az, amint Boetius¹⁹ a "De hebdomadibus" című könyvében mondja, hogy a léteknél bizonyos általános tulajdonságai csak a bölcsnek számára magától értetődők, mint pl. az, hogy a testetlen dolog nincsenek helyhez kötve. Mondom tehát, hogy ez a éttel: Isten van, amint önmagában áll, magától értetődik, mert az állítmány azonos az alánnyal. Isten ugyanis maga a lét, amint később ez világossá válik. De mivel mi nem tudjuk Istenről, hogy micsoda, számunkra nem magától értetődő, hanem igényli a bizonyítást azokon a dolgokon keresztül, amelyek inkább ismertek számunkra és kevésbé ismertek természet szerint, tudniillik az okozatokon keresztül.

Az első /ellenvetésre/ tehát azt kell mondanunk, hogy Isten létének az ismerete nagy általánosságban és homályosan természetszerűleg belénk van plántálva, amennyiben ti. Isten az ember boldogsága. Az ember ugyanis természetesen vágyakozik a boldogság után és ami után természetesen vágyakozik az ember, azt természetesen ismeri. De az nem azonos Isten létének közvetlen megismerésével, amint a közeledő felismerése nem azonos Péter felismerésével, noha Péter közeledik. Sokan ui. az ember tökéletes javát, a boldogságot a gazdagságnak, mások pedig a gyönyörnek, ismét mások valami másnak tulajdonítják.

A második /ellenvetésre/ azt kell mondanunk, hogy az, aki történetesen hallja ezt a nevet, Isten, nem tudja, hogy az azt jelenti, akinél nagyobb gondolni nem lehet, mint ahogy sokan azt hitték, hogy Isten test. Feltéve azt, hogy valaki tudja, hogy e név, Isten, azt jelenti, amit mondunk, ti. akinél nagyobb gondolni nem lehet, ebből mégsem következik, hogy tudja: amit e név jelent, a valóságban is létezik, nemcsak az értelmi felfogásban. Nem lehet állítani, hogy van a valóságban, csak ha fölteszük, hogy létezik valami a valóságban, amelynél nagyobb gondolni nem lehet, amit pedig nem engednek meg azok, akik felteszi, hogy Isten nem létezik.

A harmadik /ellenvetésre/ azt kell mondanunk: az, hogy létezik igazság általában, magától értetődik, de hogy létezik első igazság, ez a mi számunkra nem magától értetődő.

2. szakasz

Vajon bizonyítható-e Isten léte?

A második kérdéshez így kezdünk hozzá:

1. Ugy látszik, hogy Isten léte nem bizonyítható, mert a bizonyítás tudást eredményez, a hit pedig nem a nyilvánvalókról szól, amint ez világos az Apostol²⁰ zsidókhöz írt levelének 11. fejezetéből. Tehát Isten léte nem bizonyítható.

2. Továbbá a bizonyítás alapja az "ami". De Istenről nem tudhatjuk, hogy micsoda. Tehát nem tudjuk bizonyítani Isten létét.

19. Boethius Manilus/480-527/. Arisztotelész műveinek egy részét lefordította latinra és a fordítást magyarázatokkal is ellátta. Az arisztotelészi terminológia az ő közvetítésével terjedt el a skolasztikában. Műveit Aquinói Tamás is magyarázta.

20. Pál apostolról van szó.

3. Ezenkívül ha bebizonyítanánk Isten létét, ez csak okozatai alapján történhetné. Am okozatai nincsenek arányban vele, mert ő végtelen, okozatai pedig végesek. A végtelen és a véges között pedig nincs arányosság. Mivel tehát az ok nem bizonyítható a nem arányos okozatból, úgy látszik, hogy Isten létét nem lehet bizonyítani.

De ezzel szemben áll, amit az Apostol mond a rómaiakhoz írt levél első fejezetében: "Ami Istenben láthatatlan, művei alapján értelemmel fölismerhető." De ez nem történhetné meg, ha Isten léte nem lenne bizonyítható művei alapján. Az első ui., ami tudni kell valamiről, az hogy van-e.

Feleletül azt kell mondanunk hogy kétféle bizonyítás van. Az egyik az okon keresztül történik - ezt "propter quid" bizonyításnak nevezik -; ez az önmagában előbb valóból indul ki. A másik az okozaton keresztül történik - ezt "quia" bizonyításnak hívják -; és ez abból indul ki, ami a számunkra előbbvaló. Minthogy pedig valamely okozat számunkra nyilvánvalóbb, mint az ok, az okozaton keresztül jutunk el az ok ismeretéhez. Bármely okozatból lehet bizonyítani a sajátos okának létezését, ha az okozat számunkra ismeretebb; mivel az okozat az októl függ, feltételezve az okozatot, szükséges az oknak előbb léteznie. Következésképpen Isten léte, jóllehet nem magától értetődő számunkra, bizonyítható az előttünk ismert okozatokon keresztül.

Az első /ellenvetésre/ tehát azt kell válaszolnunk: Isten léte és más ehhez hasonló, amelyek a természetes értelem révén ismeretek lehetnek Istenről, ahogy a római levél 1. fejezete mondja, nem hittételek, hanem a hittételek előzményei. A hit ugyanis előfeltételezi a természetes ismeretet, mint a kegyelem a természetet és amint a tökéletesség a tökéletesíthetőséget. De semmi akadályja annak, hogy azt, ami önmagában bizonyítható és megérthető, valaki, aki a bizonyítást nem tudja fölfogni, hittel fogadja.

A második /ellenvetésre/ azt kell mondanunk, hogy amikor az okot az okozaton keresztül bizonyítjuk, az okozatot kell felhasználnunk az ok meghatározása /definíciója/ helyett az ok létének a bizonyítására, és ez fokozottabban áll Istenre.

Amikor ui. valaminek a létét bizonyítjuk, a bizonyítás alapjául azt szükséges felfognunk, hogy mit jelent a név, nem pedig, hogy mi is az tulajdonképpen. A mi kérdés a vajon van-e kérdés után következik. Isten nevei okozataiból származnak, mint később kimutatjuk. Ezért Isten létének az okozatokon keresztül történő bizonyításánál vehetjük alapul azt, amit ez a név jelent: Isten.

A harmadik /ellenvetésre/ azt kell válaszolnunk, hogy az okkal nem arányos okozaton keresztül nem lehet az ok tökéletes ismeretének birtokába jutni, de mégis, valamely számunkra nyilvánvaló okozatból be lehet bizonyítani az ok létezését, jóllehet ebből tökéletesen, lényege szerint nem tudjuk azt megismerni.

3. szakasz

Vajon van-e Isten?

A harmadik /kérdéshez/ így kezdünk hozzá:

1. Ugy látszik, hogy Isten nem létezik. Mert ha az ellentétek közül az egyik végtelen lenne, teljesen lerontaná a másikat. Ám e néven, Isten ezt értjük, hogy ti. végtelen jó. Ha tehát Isten létezne, semmi rosszat nem találhatnánk. Találunk azonban rosszat a világon, tehát Isten nem létezik.

2. Továbbá, amit meg lehet érteni kevesebb elv által, nem kell több elvből megmagyarázni. De úgy látszik, hogy a világ minden jelensége megérthető más elvekből, feltételezve, hogy nincsen Isten, mivel a természeti dolgok visszavezethetők a természetre mint elvre, a szándékos dolgok pedig az emberi értelemre vagy akaratra mint elvre. Semmi szükség tehát Isten létének föltételezésére.

De ezzel szemben áll, amit az Exodus²⁴ III. fejezetében maga Isten mond: "Én vagyok, aki vagyok."

Feleletül azt kell mondanunk, hogy Isten létét öt uton lehet bizonyítani.

Az első és legnyilvánvalóbb ut az, amelyet a mozgásból veszünk. Biztos ui. és az érzékek tanúsítják, hogy valami mozog ezen a világon. Mindazt pedig, ami mozog, más mozgatja: semmi sem mozog ui., hacsak nem azért, mert képességben /potentia/ van arra, hogy mozogjon, ami pedig mozgat ténylegességben /actus/ van. Mozgatni ui. annyit tesz, mint átvinni valamit a képességből a ténylegességbe. Valami képességből ténylegességbe átvinni azonban csak valamely ténylegességben levő létező képes, amint csak a ténylegesen meleg - mint a tűz - teszi a fát - amely képessége szerint meleg-, ténylegesen meleggé és ezáltal mozgatja és változtatja azt. Nem lehetséges, hogy valami egyszerre ugyanazon szempontból - csak más szempontból - képességben is meg ténylegességben is legyen. Ami ui. ténylegesen meleg, nem lehet ugyanakkor képesség szerint is meleg, hanem ugyanakkor képesség szerint hideg. Lehetetlen tehát, hogy ugyanabból a szempontból és ugyanolyan módon valami mozgatott is legyen, vagy hogy valami sajátmagát mozgassa. Mindaz tehát, ami mozog, szükségképpen más által mozog. Ha tehát az, ami mozgat, maga is mozog, szükségképpen más által mozog, s ez ismét mástól. De itt nem lehet a végtelenbe menni, mert akkor nem lenne első mozgató és következésképpen más mozgató sem, mivel a második mozgatók nem mozgathatnak, csak akkor, ha őket is mozgatja az első mozgató, amint a bot sem mozgat, csak ha őt is mozgatja a kéz. Ezért szükséges eljutni valamely első mozgatóhoz, amit semmi sem mozgat; és ezt érti mindenki Istenen.

A második ut a létrehozó okokból való. Az érzéki dolgokban ui. a létrehozó okok rendjével találkozunk. De nem találkozunk azzal és nem is lehetséges, hogy valami sajátmagának a létrehozó oka legyen, mert így előbb lett volna saját magánál, ami képtelenség. Az

21. A Mózesnek tulajdonított második könyvről van szó.

pedig nem lehetséges, hogy a létrehozó okok sorozatában a végtelenig menjünk, mert az összes rendezett létrehozó okok sorában az első oka a középsőnek, a középső pedig az utolsónak az oka, akár több középső van, akár csak egy. Am az ok megszűnésével megszűnik az okozat is, tehát ha nem volna első a létrehozó okok között, nem volna sem utolsó, sem középső.

Ha pedig elmiennénk a végtelenbe a létrehozó okokon keresztül, nem lenne első ok, ami nyilvánvalóan tévedés. Tehát szükséges valamely első létrehozó okot feltételezni, amit mindenki Istennek nevez.

A harmadik ut, amelyet az esetlegesből és a szükségszerűből veszünk, így hangzik: a dolgok között találunk olyanokat, amelyek létezhetnek is meg nem is, mivel némely dolog keletkezik és elpusztul, következésképpen képes létezni is, meg nem létezni is. Lehetetlen azonban, hogy az ilyen dolgok mindig létezzenek, mert ami képes nem létezni, az valamikor valóban nem is volt. Ha tehát minden dolog olyan, hogy képes a nem létezésre, akkor valamikor semmi sem létezett a dolgok közül, de ha ez igaz lenne, akkor most sem létezne semmi, mert ami nem létezik, nem is keletkezhethet, csak valami által, ami létezik. Ha tehát semmi sem létezett, lehetetlen volt, hogy valami keletkezzék és ily módon semmi sem léteznék, ami nyilvánvalóan képtelenség. Tehát nem minden létező esetleges, hanem kell valami szükségszerűnek is lenni a dolgok között. A szükségszerű azonban szükségszerűségének az okát vagy kívülről birtokolja, vagy nem. Nem lehetséges azonban, hogy elmenjünk a végtelenig a szükségszerűek között, amelyek szükségszerűségének külső oka van, akár csak a létrehozó okok esetében, mint azt bebizonyítottuk. Tehát szükséges valamit feltételezni, ami saját maga erejéből szükségszerű és nem mástól birtokolja szükségszerűségét, hanem amely éppen mások szükségszerűségének az oka. Ezt hívja mindenki Istennek.

A negyedik utat a dolgok között található fokozatokból vesszük. A dolgok között ti. találunk inkább és kevésbé jót, igazat, nemeset és ehhez hasonlót. Ámde az "inkább" és a "kevésbé" azt jelenti, hogy a különféle dolgok különféleképpen közelítenek meg valamit, ami a legtökéletesebb. Így az az inkább meleg, amely leginkább megközelíti a legmelegebbet. Van tehát valami, ami a legigazabb, legjobb, legnemesebb és következésképpen a leginkább létező is, amint a Metafizika 2. fejezetében olvasható. Ami pedig valamely nemből a legtökéletesebb, az az oka mindennek azon nemből belül, mint a tűz, amely a legmelegebb, az oka minden melegségnek, mint ugyanabban a könyvben olvasható. Tehát van valami, ami minden létező létének, jóságának és egyéb tökéletességének az oka és azt nevezzük Istennek.

Az ötödik utat a dolgok kormányzásából vesszük. Azt látjuk ui., hogy bizonyos dolgok, amelyeknek nincs értelmük, mint a természeti tárgyak, célszerűen működnek és mindig azt követik, ami a legjobb. Mindebből nyilvánvaló, hogy nem véletlenül, hanem szándékosan jutnak el a célhoz. Azok pedig, amiknek nincs értelmük, nem törekszenek a célra, csak valamely megismerő és értelmes

lény irányításával, mint történik a nyíl és a nyílász esetében. Tehát van egy olyan értelmes lény, aki az összes természeti dolgokat a cél felé rendezi. És ezt hívjuk Istennek.

Az első /ellenvetésre/ tehát azt kell mondanunk, mint amit Augustinus mond Enchiridiumában: Isten, mivel a legfőbb jó, csak azért tűrhet valami rosszat műveiben, mert annyira mindenható és jó, hogy még a rosszat is jóra tudja fordítani.

A második /ellenvetésre/ azt kell mondanunk, hogy mivel a természet valamely magasabbrendű ténykedő irányításával működik meghatározott céljának elérése érdekében, szükséges a természet dolgait is Istenre mint első okra visszavezetni. Hasonlóképpen a szándékos dolgokat is vissza kell vezetni valamely mélyebben fekvő okra, mint az emberi értelem és akarat, mert ezek változók és esendők, szükséges pedig minden változékony és esendő dolgot visszavezetni valamely változatlan és maga erejéből szükségszerű elvre, mint azt kimutattuk.